

Simpozij

**Međugeneracijski prijenos traume i teškoća mentalnog
zdravlja između roditelja i djece iz tri metodološke
perspektive – kvantitativne, kvalitativne i epigenetske**

Prof. emerita Marina Ajduković

**27. Bujasovi dani psihologije
8. – 10.5.2025., Zagreb**

*Istraživanje prikazano na ovom simpoziju financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom
Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata (IP-2020-02-5967).*

Istraživački projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata”

- Znanstvena motivacija za istraživanje međugeneracijskog prijenosa rizika za mentalno zdravlje adolescenata, s posebnim naglaskom na traumatska iskustva njihovih roditelja koji su odrastali ili bili mladi odrasli tijekom Domovinskog rata bila je višestruka:
 - unutar profesionalne zajednice raste svijest o poteškoćama i rizicima za mentalno zdravlje djece i adolescenata;
 - kao zemlja pogođena ratom, nismo do sada istražili dugoročne učinke rata na mentalno zdravlje i roditeljstvo;
 - naš svijet prolazi kroz mnoge krize velikih razmjera – ratni sukobi, posljedice pandemije, klimatske promjene, a nasilje u bliskim odnosima još uvijek je životna činjenica za mnogu djecu, žene i obitelji.
- Iako je tema dugoročnih posljedice rata za mnoge pojedince, obitelji i zajednice u Hrvatskoj iznimno važna, ona je zanemarena.

Cilj ovog projekta je pridonijeti boljem razumijevanju povezanosti mentalnog zdravlja roditelja i djece, te međugeneracijskog prijenosa učinaka ratnih iskustava i nepovoljnih životnih događaja na stil roditeljstva i mentalno zdravlje roditelja i djece.

Dosadašnje spoznaje

Učinak ratne traume

- Istraživanja u različitim dijelovima svijeta, pa tako i u Hrvatskoj, pokazala su da iskustvo rata može biti povezano s **dugoročnim problemima mentalnog zdravlja**, posebice posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), drugih anksioznih poremećaja i poremećaja raspoloženja, kao i somatizacije, psihotičnih i drugih simptoma problema mentalnog zdravlja (Henkelmann i sur., 2019; Klarić i sur., 2007; Priebe i sur., 2013; Proroković i sur., 2005).

Međugeneracijski prijenos traume

- Međugeneracijski prijenos traume predstavlja vrlo kompleksno ljudsko iskustvo i niz čimbenika je povezano s ovim fenomenom.
- Dashorst i suradnici (2019) navode pet područja koja smatraju ključnima za objašnjenje međugeneracijskog prijenosa traume: 1) problemi mentalnog zdravlja roditelja; 2) (doživljaj) roditeljstva i privrženost; 3) roditeljsko iskustvo holokausta; 4) dodatni stresni i traumatski životni događaji; 5) metabolizam kortizola, epigenetski čimbenici i genetska predispozicija.

Dosadašnje spoznaje

Postojeća istraživanja međugeneracijski prijenos traume ovog, uvijek novog i nedovoljno istraženog područja, imaju i određene nedostatke:

- Najčešće su usmjerena na **iskustvo Holokausta**, a posljedice drugih ratnih iskustava roditelja na njihovu djecu su slabo istraživana.
- U istraživanjima se najčešće koriste **mjere mentalnih poremećaja**, a ne šire mjere internaliziranih ili eksternaliziranih problema kao indikatora mentalnog zdravlja.
- Istraživanja nisu simultano istraživala navedenih pet područja međugeneracijskog prijenosa traume, niti su mogla ustvrditi **koliki je doprinos kojeg čimbenika**.
- Rijetko su uključena oba roditelja. **Najčešće su to majke i djeca.**
- **Rijetko se koristi i kvalitativna metodologija, odnosno *mixed-method* pristup** koji može doprinijeti cjelovitijem razumijevanju međugeneracijskog prijenosa rizika za mentalno zdravlje.

Istraživački projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata”

Uz opće spoznaje o odnosu mentalnog zdravlja roditelje i djece, zanimalo nas je događa li se prijenos problema mentalnog zdravlja roditelja koji su posljedica međugeneracijskog prijenosa učinaka ratnih iskustava i nepovoljnih životnih događaja tijekom odrastanja, na stil roditeljstva i mentalno zdravlje njihovih potomaka, tj. dolazi li do „međugeneracijskog prijenosa traume”.

1. Istražiti **dugoročnu povezanost nepovoljnih životnih događaja i ratnih iskustava roditelja s njihovim aktualnim mentalnim zdravljem i obilježjima roditeljstva.**
2. Utvrditi kakva je **povezanost nepovoljnih životnih događaja i ratnih iskustava roditelja s mentalnim zdravljem njihove djece.**
3. Utvrditi kako **roditelji s doživljenom ratnom traumom opisuju i čemu pripisuju obilježja svog roditeljstva.**
4. Istražiti **vezu između nepovoljnih životnih događaja i ratnih iskustava roditelja s epigenetskim promjenama kod roditelja i njihove djece.**

Istraživački projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata”

Voditeljica projekta

Prof. emerita Marina Ajduković

Istraživački tim

- Prof. dr. sc. Gordana Keresteš (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), prof. dr. sc. Ivan Rimac, izv. prof. dr. sc. Jelena Ogresta, izv. prof. dr. sc. Linda Rajhvajn Bulat, izv. prof. dr. sc. Miroslav Rajter, izv. prof. dr. sc. Nino Sinčić (Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), doc. dr. sc. Nika Sušac, dr. sc. Ines Rezo Bagarić, dr. sc. Petra Kožljan, dr. sc. Luka Stanić

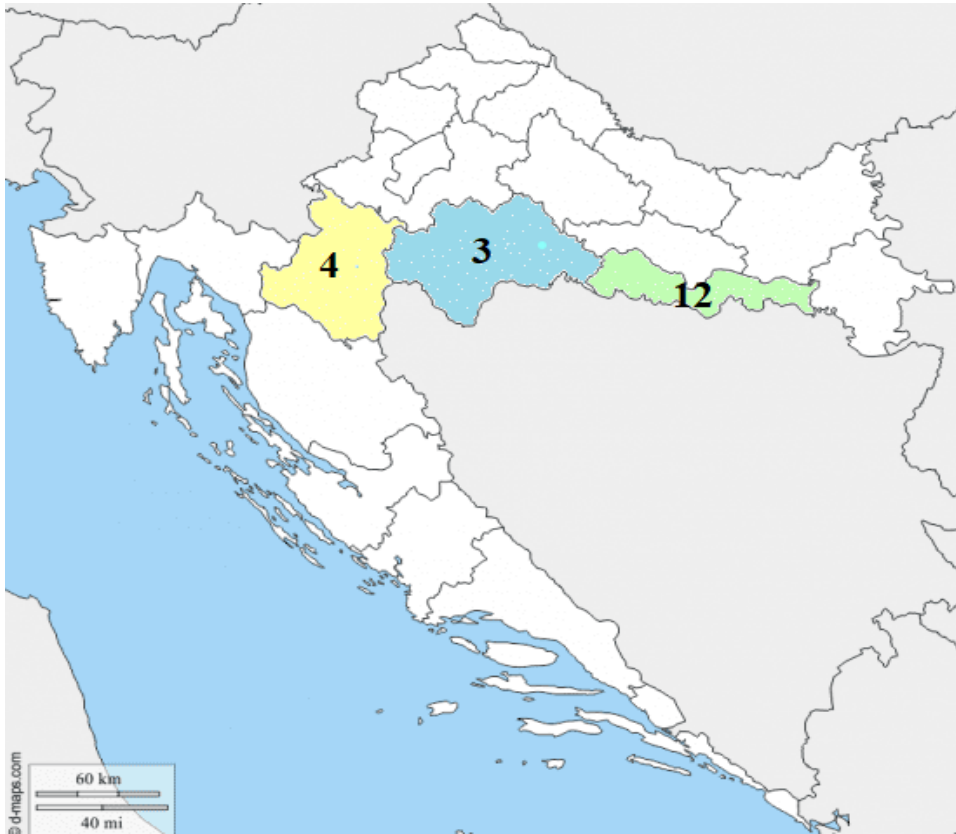
Konzultantica

- Prof. dr. sc. Tanja Jovanović, Odjel za psihijatriju i bihevioralne neuroznanosti, Wayne State University

Suradnici u prikupljanju i analizi podataka

- Izv. prof. dr. sc. Vanja Branica, dr. sc. Dora Raos (Institut Ruđer Bošković), prof. emeritus Dean Ajduković, prof. dr. sc. Olja Družić Ljubotina, izv. prof. dr. sc. Marijana Kletečki Radović

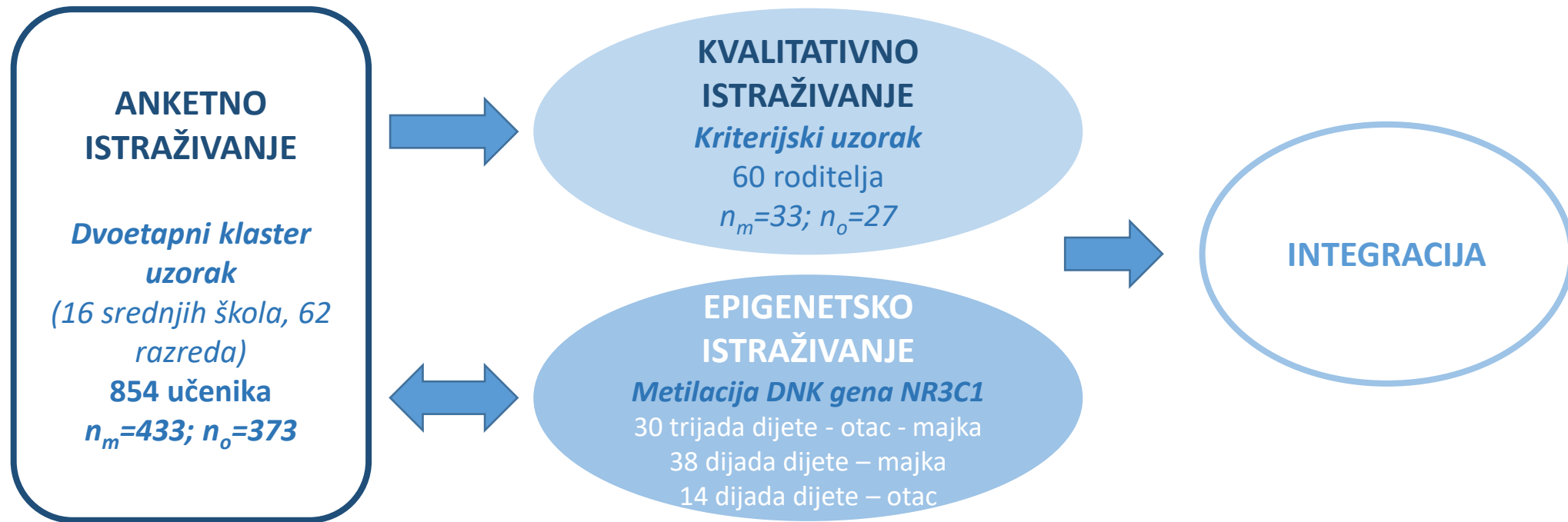
Istraživački projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata”



- ✓ **Populacija:** učenici prvih razreda srednjih škola s područja Brodsko-posavske, Sisačko – moslavačke i Karlovačke županije te njihovi roditelji
- ✓ **Odabir županija** → ratna stradanja tijekom Domovinskog rata (1991. -1995.)

Istraživački projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata”

- Kombinirani metodološki pristup → **eksplanatorni sekvencijalni nacrt**



- Samo je ovakav nacrt istraživanja mogao omogućiti da se uključe obje skupine mehanizama prijenosa traume i s njom povezanih poteškoća mentalnog zdravlja – socijalizacijski i epigenetski – s ciljem promicanja interdisciplinarnog i holističkog pristupa ovoj temi.

Najznačajniji dosadašnji nalazi kvalitativnog dijela istraživanja

1. Mentalno zdravlje roditelja i međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata

- Traumatska iskustva roditelja – specifično vezana uz ratne događaje, ali i druge doživljene traumatske događaje tijekom odrastanja – povezana su s rizikom za razvoj problema mentalnog zdravlja. Što su roditelji doživjeli više traumatskih iskustava to su imali izraženije simptome depresivnosti, anksioznosti i PTSP-a.
- Određena traumatska iskustva doživljena u djetinjstvu i adolescenciji i dalje su značajan prediktor narušenog mentalnog zdravlja u odrasloj dobi. Učinci ranih trauma nisu nestali s godinama, već su se nastavili očitovati i u odrasloj dobi roditelja.
- Aadolescenti čiji roditelji imaju izraženije simptome narušenog mentalnog zdravlja također izvještavaju o izraženijim simptomima depresije, anksioznosti i stresa. Ovaj nalaz govori u prilog postojanju međugeneracijskog prijenosa rizika za mentalno zdravlje.

Najznačajniji dosadašnji nalazi kvalitativnog dijela istraživanja

2. Mentalno zdravlje adolescenata

- Podaci istraživanja ukazuju da značajan postotak adolescenata iskazuje izražene simptome anksioznosti (15,6%), depresije (25,1%) i stresa (15,9%). Ova generacija adolescenata suočila se u posljednjem razdoblju s dva iznimno stresna događaja – pandemijom COVID-19 i potresom.
- Uznemirenost uzrokovana pandemijom COVID-19 i uznemirenost potresom pokazala se kao rizični faktor za razvoj internaliziranih simptoma među adolescentima.
- Rezultati su pokazali da je materijalna šteta koju su obitelji pretrpjele tijekom potresa imala dugoročne negativne posljedice na mentalno zdravlje adolescenata. Adolescenti čije su obitelji doživjele materijalnu štetu izvještavaju o narušenijem mentalnom zdravlju u odnosu na vršnjake, pokazujući da socijalni i ekonomski stres može imati dugoročne negativne učinke na mentalno zdravlje mladih.
- U izlaganju koje slijedi bit će po prvi puta prikazana rodna perspektiva psihološke dobrobiti adolescenata u kontekstu roditeljskih ponašanja

Kvalitativno istraživanje

- Ciljana populacija kvalitativnog dijela istraživanja su **roditelji s iskustvom ratne traume**.
- Odabir sudionika je proveden na osnovu rezultata iz kvantitativnog dijela istraživanja konkretnije rezultata sudionika na:
 - Revidiranoj listi stresnih životnih događaja (The Life Stressor Checklist-Revised – LSC-R, Wolfe i sur., 1997.) kao mjeri doživljenih ratnih iskustava, kao i traumatskih i stresnih iskustava prije i nakon rata, koja je prilagođena domaćem kontekstu.
- Radi se o namjernom odnosno **kriterijskom uzorku**, a kriterij je bio rezultat veći od 3 na *Listi stresnih životnih događaja* za majke i veći od 5 za očeve.

Postupak

- Prilikom provedbe kvantitativnog dijela istraživanja, stručni suradnici u školama su na roditeljskim sastancima usmeno i pismeno informirali roditelje o cilju, svrsi, postupcima i etičkim načelima istraživačkog projekta te ih zatražili suglasnosti za njihovo sudjelovanje u kvalitativnom dijelu istraživanja.

Sudionici	Suglasnost za kontaktiranje	Broj roditelja koji su imali iskustvo traumatskog događaja tijekom rata
Majke	232	179
Očevi	155	128
Roditelji (dijade)	133	-

- S obzirom na nemogućnost osiguranja načela anonimnosti, odgovori sudionika su bili anonimizirani, što znači da se prilikom vršenja prijepisa intervjuja te pregleda i analize odgovora oni ne mogu povezati s osobnim podacima sudionika. Anonimizacija se osigurala tako da su se pri analizi i prikazu podataka koristile šifre sudionika koje su imali u kvantitativnom dijelu istraživanja. Uz intervju se nisu zadržavali nikakvi identifikacijski podaci, čime se sudionicima u intervjuima jamčila povjerljivost njihovih iskaza.

Postupak

- Polustrukturirani intervju
- Protokol za intervju sastojao se od nekoliko tematskih cjelina:
 - obilježja roditeljstva (uključujući osobni doživljaj roditeljske uloge)
 - atribuiranje obilježja roditeljstva (iskustvo ratne traume, iskustva nepovoljnih životnih događaja u djetinjstvu)
 - učinci ratnih iskustava (na njih osobno, na roditeljstvo, na njihovu djecu)
 - potrebe roditelja u okviru jačanja roditeljskih kompetencija
 - osobni resursi i izvori podrške za roditeljstvo u kontekstu cjeloživotne perspektive
- Pri provedbi intervjuja pozornost je bila posvećena i potencijalno specifičnim okolnostima pojedinog sudionika/sudionice
- U tijeku provedbe te po završetku intervjuja, intervjueri su vodili terenske bilješke koje su sastavni dio empirijske građe koja se analizira.
- Zaštita dobrobiti istraživača je bila kontinuirano osigurana putem emocionalnog i kognitivnog rasterećivanja istraživača tijekom provedbe istraživanja. Po završetku prikupljanja podataka bio je organiziran za istraživače jedan grupni susret u cilju prorade sadržaja intervjuja.

	Prosječni broj iskustava traumatskog događaja tijekom rata			Prosječni rezultat na Listi simptoma PTSP-a		
Kvantitativni dio istraživanja						
	M	SD	TR	M	SD	TR
Majke	3,1	2,91	0-17	16,8	15,44	0-63
Očevi	4,8	3,94	0-18	12,5	13,59	0-60
Kvalitativni dio istraživanja						
	M	SD	TR	M	SD	TR
Majke	6,66	3,65	4-17	20,91	14,53	0-49
Očevi	8,89	2,00	6-13	18,44	12,73	0-50

Epigenetsko istraživanje

- Cilj - ispitivanje povezanosti nepovoljnih životnih događaja i ratnih iskustava roditelja s epigenetskim promjenama kod njih i njihove djece, s fokusom na metilaciju DNK gena FKBP5 i NR3C1.
- Članovi istraživačkog tima uvježbani za taj postupak su proveli prikupljanje epigenetskog materijala u lokalnim zajednicama.
- Genetski materijal prikupljen je 85 adolescenata i 90 majki i 54 očeva korištenjem jednostavne i bezbolne metode brisa unutrašnje strane obraza koja je već korištena s djecom predškolske i školske dobi u drugim projektima financiranim od HRZZ (ECLAT, IP-2016-06-3917).
- Analize su provedene u laboratoriju Medicinskog fakulteta u Zagrebu



Struktura simpozija

Rodna perspektiva psihološke dobrobiti adolescenata u kontekstu roditeljskih ponašanja

Uloga roditeljskih ponašanja u oblikovanju psihološke dobrobiti adolescenata, uzimajući u obzir rodne razlike za 347 trijada adolescent-majka-otac.

Doživljena ratna trauma u djetinjstvu i majčinstvo: Mješoviti pristup

Očevi u sjeni ratne traume: Eksplanacijski sekvencijalni nacrt

Produbljenu analizu rodnog diskursa u doživljaja prošlih traumatskih iskustava i njihovih učinaka na roditeljstvo integracijom kvantitativnih i kvalitativnih podataka

Epigenetske promjene povezane s mentalnim zdravljem nakon roditeljske izloženosti nepovoljnim životnim događajima i ratnoj traumi: Metodološki pristup i izazovi interdisciplinarnog istraživanja

Preliminarni nalazi